

Μουσταφά Κεμάλ και οι πολλαπλές αναγνώσεις του κεμαλισμού

Θέμος Δημητρίου

Απόψε θα έχουμε ένα θέμα το οποίο είναι πολύ σημαντικό και πολύ ενδιαφέρον, ιδιαίτερα μετά την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας να λογοκρίνει βιβλία σχίζοντας μία σελίδα στην οποία αποκαλείτο ο Μουσταφά Κεμάλ ως μεγάλος ήρωας της Τουρκίας. Αυτό το πράγμα δείχνει πολύ καθαρά το πώς προσπαθούν να μας καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε και πώς η παιδεία εργαλειοποιείται από τη δεξιά για να δημιουργεί συγκεκριμένους τρόπους σκέψης. Ο Μουσταφά Κεμάλ ήταν όντως ένας μεγάλος ήρωας της Τουρκίας, είναι ο άνθρωπος ο οποίος μετέφερε την Τουρκία από την Οθωμανική αυτοκρατορία στη μοντέρνα Τουρκία, από τον ανατολικό τρόπο σκέψης στο δυτικό, από την αλλαγή προσανατολισμών γενικά. Ήταν ο άνθρωπος ο οποίος νομοθέτησε για να αλλάξει το θρησκευτικό χαρακτήρα του κράτους και να τον κάνει κοσμικό, άλλαξε το αλφάβητο από την Οθωμανική γραφή στη Λατινική, κατήργησε την πολυγαμία, γενικά έκανε τρομακτικές αλλαγές στην κοινωνία. Αυτός ο άνθρωπος δεν μπορεί παρά να είναι μεγάλος ήρωας της χώρας του. «Της χώρας του» έγραφε το βιβλίο αλλά ούτε και αυτό μπορούσε να γίνει ανεκτό, γιατί αυτά συνήθισαν να μας σερβίρουν και να μας επιβάλλουν. Μαζί μας έχουμε τον Νίκο Μούδουρο, ο οποίος ασχολείται με τα της Τουρκίας και θα μας δώσει ακριβώς την εικόνα του Κεμάλ, του ανθρώπου, του ιδρυτή ουσιαστικά εκείνου του οποίου αποκαλούμε «κεμαλισμό» και το οποίο δεν είναι μία μονοδιάστατη έννοια αλλά πραγματικά έχει πολλές πτυχές και πολλές αναγνώσεις.

Νίκος Μούδουρος

Καλησπέρα σας. Ευχαριστώ πάρα πολύ για την πρόσκληση. Θα ασχοληθούμε λίγο με την προσωπικότητα του Μουσταφά Κεμάλ και με εκείνο το οποίο ονομάστηκε «κεμαλισμός», αλλά θα δούμε και μερικά σημερινά στάδια αυτής της αντιπαράθεσης. Για τον Μουσταφά Κεμάλ, όπως συμβαίνει ίσως με κάθε ιστορική προσωπικότητα, πρέπει να έχουμε δύο-τρία βασικά ζητήματα υπόψη μας εφόσον θέλουμε να προχωρήσουμε σε μία ανάλυση της προσωπικότητας. Αν μιλούμε δε για τους λεγόμενους «εθνικούς ήρωες», οι οποίοι ανάλαβαν την ίδρυση σύγχρονων κρατών, σίγουρα μιλούμε για προσωπικότητες οι οποίες στην μετέπειτα ιστοριογραφία είναι κατασκευασμένες ως τέτοιες, έχουν επιβληθεί μέσα από την ιστορία, μέσα από τις συγκυρίες, αλλά και μέσα από την μετέπειτα ιστοριογραφία δηλαδή την διήγηση της ζωής τους, ως οι λεγόμενοι «εθνικοί ήρωες». Και, βέβαια, μέσα από αυτούς του εθνικούς ήρωες, όπως συμβαίνει σε κάθε χώρα, μπορούμε να βρούμε τις πιο σκοτεινές πτυχές, τις μεγάλες αντιπαραθέσεις, τις μεγάλες διαφωνίες, ακόμα και τον χαμό πάρα πολλών ανθρώπων στο δρόμο για να ιδρυθεί ένα νέο κράτος.

Όπως και άλλα κράτη στη περιοχή μας έτσι και το σύγχρονο Τουρκικό κράτος δεν γεννήθηκε μέσα από μια ειρηνική διαδικασία, αντίθετα γεννήθηκε μέσα από πάρα πολλές πολεμικές συγκρούσεις.

Μια αντιπαράθεση που συνεχίζεται...

Τυχαία ανακαλύψαμε ότι η σημερινή μας συνάντηση γίνεται μία μέρα μετά την επέτειο του θανάτου του Μουσταφά Κεμάλ. Χθες διαβάζοντας εφημερίδες βρήκα το χαρακτηριστικό πρωτοσέλιδο της Cumhuriyet, η οποία είναι μια τουρκική εφημερίδα πάρα πολύ παλιά, θα έλεγα ότι είναι μια εφημερίδα που κατεξοχήν εκφράζει το χώρο του κεμαλισμού, έτσι όπως βεβαίως ο χώρος του κεμαλισμού κατέληξε να είναι σήμερα.

Το όνομά της εφημερίδας, Cumhuriyet, θα μπορούσε να μεταφραστεί στα ελληνικά ως η Δημοκρατία, αλλά η Δημοκρατία στα ελληνικά παραπέμπει σε δύο πράγματα: το ένα είναι το

ιδανικό της Δημοκρατίας, το άλλο είναι το κράτος, όπως π.χ. Κυπριακή Δημοκρατία, Τουρκική Δημοκρατία ή Ελληνική Δημοκρατία.

Το Cumhuriyet στα τουρκικά είναι το Κράτος και, πιο συγκεκριμένα, είναι η συγκεκριμένη μορφή κράτους, του ρεπουμπλικανικού, το οποίο ουσιαστικά ήταν το αποκορύφωμα της διαδικασίας των αλλαγών που επέφερε τη συγκεκριμένη εποχή ο Μουσταφά Κεμάλ. Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας τον ονομάζει «τον ηγέτη τον οποίο ζηλεύει ολόκληρη η Ιστορία», η Ιστορία μάλιστα με κεφαλαίο εννοεί την πανανθρώπινη ιστορία.

Στα αριστερά της εικόνας είναι ένα μονόστηλο, υπογράφεται από την εφημερίδα. Δεν θα μπω σε λεπτομερειακή μετάφραση, απλά να σας πω ότι τούτο το μέρος του κεμαλισμού, του σύγχρονου, του σημερινού, εκφράζεται μέσα από το μονόστηλο. Βάζει κάτω κάποια ιστορικά ζητήματα, ουσιαστικά παρουσιάζει τον Μουσταφά Κεμάλ ως την προσωπικότητα η οποία κατάφερε να σταματήσει την ιστορική εξέλιξη της κατάρρευσης του Τουρκικού έθνους, και εννοεί φυσικά την ίδια την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέσα από τις διαδοχικές συγκυρίες και εποχές της κατάρρευσής της. Περιγράφει την Οθωμανική Αυτοκρατορία μέσα από πολύ μελανά χρώματα, ήταν μια εποχή του σκότους, της κρίσης, της κατάρρευσης, και εμφανίζεται ο ηγέτης τον οποίο βεβαίως ζηλεύει η ιστορία και σώζει το Τουρκικό έθνος.

Ο λόγος που επέλεξα αυτό το πρωτοσέλιδο είναι για να δώσουμε μια γεύση πάνω σε ποιους άξονες διεξάγεται η αντιπαράθεση για τον Μουσταφά Κεμάλ, τον κεμαλισμό και την κληρονομιά του σήμερα στη Τουρκία. Βέβαια, από ένα μέρος του ιδεολογικού φάσματος της Τουρκίας υποστηρίζονται αυτά τα πράγματα, όμως το πιο σοβαρό είναι ότι, μέχρι σήμερα, στην ιστορία της εποχής, όπως βέβαια συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις, υπάρχουν εκείνες οι πτυχές του κεμαλισμού οι οποίες υπογραμμίζονται θετικά και οι πτυχές οι οποίες αποκρύβονται.

Ο κεμαλισμός, ως ένα σύστημα διακυβέρνησης, σκέψης, ένα σύστημα το οποίο περιλαμβάνει αρκετές ιδεολογικές πτυχές της τουρκικής δεξιάς, αλλά όχι όλες, θα πρέπει να μας ενδιαφέρει ειδικά, όπως και το κίνημα του ισλαμισμού, και για την Κύπρο, γιατί υπάρχει ιδιαίτερη σχέση της τουρκοκυπριακής κοινότητας, υπάρχουν εκείνα τα στοιχεία του κεμαλισμού που επηρέασαν και την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Όμως υπάρχουν σημεία του κεμαλισμού αλλά και του ισλαμισμού που σαφέστατα όχι μόνο δεν επηρέασαν την τουρκοκυπριακή κοινότητα αλλά τη φέρνουν σε ευθεία αντιπαράθεση με την Τουρκία, ακριβώς λόγω κάποιων ιδεολογικών πτυχών αυτών των ιδεολογικών φαινομένων.

Πλαίσιο ίδρυσης ρεπουμπλικανικού τουρκικού κράτους

- Μια εποχή πολέμων, προσφυγοποίησης και εδαφικής συρρίκνωσης. Ριζική αλλαγή της κοινωνικής και δημογραφικής σύνθεσης.
- Την περίοδο 1914 – 1925 ο χώρος της Τουρκίας από 17 εκ. πληθυσμό μειώνεται σε 13 εκ. Το 97% ήταν σουνίτες μουσουλμάνοι Τούρκοι και Κούρδοι.
- Το «μόνιμο» πρόβλημα της απουσίας εθνικής (τουρκικής) αστικής τάξης.
- 10 Αυγούστου 1920: υπογραφή Συνθήκης Σεβρών
- 24 Ιουλίου 1923: υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης
- 29 Οκτωβρίου 1923: ίδρυση του κράτους της Τουρκικής Δημοκρατίας
- Το κίνημα του εθνικού αγώνα και η στρατηγική επιλογή του πλουραλισμού. Το ζήτημα της αγροτικής μεταρρύθμισης.
- Η διαφορά της πρώτης με τη δεύτερη Εθνοσυνέλευση.

Τον ίδιο τον Μουσταφά Κεμάλ, ή εκείνο το οποίο ονομάστηκε κεμαλισμός, θα πρέπει να το δούμε και λίγο στην ιδιά του την εποχή. Η εποχή που πρωταγωνιστεί ο Μουσταφά Κεμάλ, οπότε προκύπτει ουσιαστικά εκείνο που λέμε σύγχρονο Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό κράτος το 1923, είναι η εποχή του τέλους της μεγάλης εδαφικής συρρίκνωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εδώ μπορούμε να αναγνώσουμε καλύτερα το πρώτο χαρακτηριστικό ουσιαστικά της σύγχρονης Τουρκίας.

Η σύγχρονη Τουρκία είναι αποτέλεσμα εδαφικής συρρίκνωσης και όχι εδαφικής εξάπλωσης. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό στην ιστορία της περιοχής, διότι άλλα κράτη στην ιστορία του κόσμου γεννιούνται από κάποιους επεκτατικούς πολέμους. Το κράτος της Τουρκίας, έτσι όπως εμφανίζεται το 1923, είναι το αποτέλεσμα ουσιαστικά μιας μακρόχρονης πολεμικής ήττας. Θα μπορούσαμε να καθορίσουμε αυτή τη μακρόχρονη εδαφική συρρίκνωση ακόμα και πριν τους Βαλκανικούς πολέμους. Όμως, για να είμαστε λίγο πιο συγκεκριμένοι, με τα αποτελέσματα των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ουσιαστικά η Οθωμανική Αυτοκρατορία συρρικνώνεται περίπου στο έδαφος που γνωρίζουμε σήμερα.

Αυτό το πράγμα έχει μια εξαιρετική σημασία για τον ίδιο το Μουσταφά Κεμάλ και τον κεμαλισμό. Καταρχήν δημιουργεί μια ριζική αλλαγή στην πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής, ως πούμε της περιοχής της Ανατολίας, της περιοχής που προκύπτει μέσα από την συρρίκνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όταν λέμε ότι έχει σημασία εννοούμε το γεγονός ότι μια πολυπολιτισμική, πολυεθνική, πολυθρησκευτική αυτοκρατορία τελικά καταλήγει να εκφράζεται σε ένα έδαφος με πιο ομοιογενή πληθυσμό, με το σουνιτικό μουσουλμανικό στοιχείο να κυριαρχεί, τουλάχιστον, μέσα στον πληθυσμό των Τούρκων και των Κούρδων. Βεβαίως υπάρχουν και άλλες εθνοτικές ομάδες, όμως στη συγκεκριμένη εποχή είναι μειονότητα.

Αυτό το πράγμα γιατί έχει σημασία για τον ίδιο τον Μουσταφά Κεμάλ, δηλαδή τον κεμαλισμό; Διότι ουσιαστικά όλη αυτή η διαδικασία της εδαφικής συρρίκνωσης, της πληθυσμιακής αναδιαμόρφωσης, της ριζικής κοινωνικής αναδιάρθρωσης, έτσι όπως προέκυψε από τους πολέμους, έχουν ένα χαρακτηριστικό στοιχείο, τη μείωση του πληθυσμού της Τουρκίας μεταξύ των ετών των βαλκανικών πολέμων. Και έχει σημασία διότι ουσιαστικά η Τουρκία, ως νέο κράτος, προκύπτει, δημιουργείται, ιδρύεται και λείπει από μέσα του κάτι σημαντικό που μπορούμε να βρούμε σε άλλα κράτη του πιο αναπτυγμένου καπιταλισμού στη Δύση, όπως είναι για παράδειγμα μια ισχυρή ώριμη και συνειδητοποιημένη αστική τάξη.

Αυτό το πράγμα στην Τουρκία δεν υπήρχε από την αρχή. Ο καπιταλισμός της έρχεται βεβαίως στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας πολλούς αιώνες προηγουμένως αλλά εισέρχεται κατακερματισμένος, με την έννοια ότι η συσσώρευση κεφαλαίου παρατηρείται πιο έντονη και η δραστηριότητα του εμπορικού κεφαλαίου παρατηρείται πιο έντονα σε πληθυσμούς ελληνικούς, εβραϊκούς, σε άλλες μειονότητες, σε άλλες θρησκευτικές μονάδες κτλ. Με την ομογενοποίηση του πληθυσμού μέσα από τη βία προκύπτει η ανάγκη να ενισχυθεί εκείνο το στρώμα το οποίο στη συνέχεια θα ονομαστεί ιστορικά η εθνική Τουρκική αστική τάξη.

Άρα ένα από τα χαρακτηριστικά του κεμαλισμού ήταν η απουσία αυτής της τάξης, για να στηρίξει το κράτος και την κοινωνική μεταρρύθμιση που έκανε, οικονομική και πολιτική. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των μεταρρυθμίσεων αφορούσε τη συμπλήρωση αυτού του κενού. Αυτό το κενό δεν θα μπορούσε να προκύψει με ειρηνικούς τρόπους.

Ένα παράδειγμα: όταν ξεκινούσε το απελευθερωτικό κίνημα με επικεφαλής τον ίδιο τον Μουσταφά Κεμάλ, οι πρώτες οργανώσεις αντίστασης ενάντια στη συμφωνία της Αντάντ τότε για το διαμοιρασμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ξεκινούσαν από την αγροτική ύπαιθρο με

τη συμμετοχή μεγαλο-γαιοκτημόνων της εποχής, οι οποίοι διεκδικούσαν ουσιαστικά να διασφαλιστούν οι περιουσίες που εγκατέλειψαν, είτε οι Αρμένιοι μέσα από τη γενοκτονία των Αρμενίων, είτε οι Ελληνικοί πληθυσμοί μέσα από τις διώξεις κλπ. Άρα είχε ένα ξεκάθαρο ταξικό περιεχόμενο στην αρχή η αντιστασιακή οργάνωση του πληθυσμού και αυτό το πράγμα βεβαίως ήταν ένα από τα σημεία που ήθελε να αξιοποιήσει ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ.

Ένα πράγμα το οποίο συχνά δεν αναφέρεται και νομίζω είναι πολύ σημαντικό να το έχουμε υπόψη μας απλά για να δούμε τη μεθοδολογία σκέψης του ίδιου του πρωταγωνιστή και του δόγματος που προκύπτει μετά, είναι ένας πολύ σκληρός πραγματισμός του ίδιου του στρατιωτικού και μετέπειτα πολιτικού ηγέτη που ονομάζεται Μουσταφά Κεμάλ.

Στην αρχή του αγώνα για την απελευθέρωση και την ίδρυση του τουρκικού κράτους επέλεξε πάρα πολύ συγκεκριμένα να εμπλουτίσει το κίνημά του με τη συμμετοχή των θρησκευόμενων συντηρητικών στρωμάτων. Δηλαδή, οι ισλαμιστές της εποχής, Ιδιαίτερα μακριά από την Κωνσταντινούπολη, συμμετείχαν σε εκείνον που μετέπειτα ονομάστηκε εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας. Μάλιστα, το πιο χαρακτηριστικό ήταν ότι η σύνθεση της πρώτης εθνοσυνέλευσης, της ιδρυτικής, και η οποία ήταν γνωστή ως «η πρώτη εθνοσυνέλευση», και ήταν η αρμόδια αρχή για να διεξάγει τον πόλεμο, ήταν πιο πλουραλιστική από εκείνο που επικράτησε στη συνέχεια, το μονοκομματικό κράτος του κεμαλισμού, το γνωστό, που ξεκινά 1923-24.

Υπήρχε η αντιπροσώπευση των ισλαμιστών, των πιο συντηρητικών στρωμάτων, βέβαια και των κεμαλικών δυνάμεων και αυτή μεγάλη διαφορά μεταξύ του πλουραλισμού της πρώτης εθνοσυνέλευσης και του μονοκομματικού κράτους που ξεκινά από τη δεύτερη εθνοσυνέλευση, αυτή η αλλαγή, παρουσιάζει ταυτόχρονα και την αλλαγή των προσανατολισμών του ίδιου του κεμαλισμού. Αρχικά κάνει κάποιες συμμαχίες οι οποίες απορρέουν κυρίως από την σημασία της μεγάλης γαιοκτησίας. Ο Μουσταφά Κεμάλ δεν προχώρησε αρχικά σε καμιά αγροτική μεταρρύθμιση, διότι δεν επιθυμούσε να διαταράξει τα συμφέροντα των μεγαλογαιοκτημόνων, των οποίων η στήριξη ήταν σημαντική για την εξέλιξη του πολέμου. Η πρώτη προσπάθεια αγροτικής μεταρρύθμισης στην Τουρκία αρχίζει να γίνεται το 1944-45, προς το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, και μάλιστα ακριβώς επειδή είναι η πρώτη προσπάθεια ριζικής αγροτικής μεταρρύθμισης που αλλάζει τις ισορροπίες ισχύος στην αγροτική ύπαιθρο της Τουρκίας, είναι και ο μεγάλος λόγος που έχουμε για πρώτη φορά την ίδρυση άλλου κόμματος, του Δημοκρατικού Κόμματος το οποίο κυριαρχεί την εποχή του πολυκομματισμού.

Συνθήκη των Σεβρών

Μίλησα για την εδαφική συρρίκνωση της Αυτοκρατορίας. Πιο πάνω είναι ο χάρτης ο οποίος υπογράφηκε με την συνθήκη των Σεβρών το 1920. Η συνθήκη των Σεβρών διέλυε ουσιαστικά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, κάποιες περιοχές της περνούσαν υπό τον έλεγχο Δυτικών δυνάμεων. Όπως γνωρίζουμε από την ιστορία, αυτή η συνθήκη τελικά δεν εφαρμόστηκε. Αυτός ο χάρτης δεν ίσχυσε σχεδόν ποτέ - ίσχυσε για πάρα πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

Συνθήκη της Λοζάνης

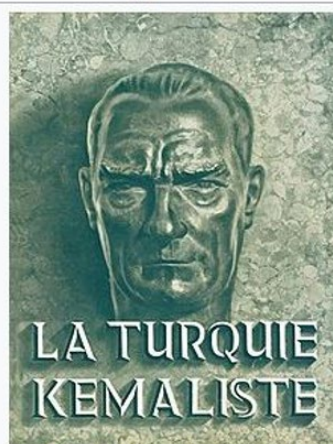
Στη συνέχεια είχαμε την υπογραφή της συνθήκης την Λοζάνης, η οποία περίπου καθορίζει τα σύνορα της Τουρκίας έτσι όπως τα γνωρίζουμε αυτή τη στιγμή.

Στο χάρτη των Σεβρών υπάρχουν εντός της αυτοκρατορίας - ακόμα δεν υπάρχει το όνομα Τουρκία επίσημα - ζώνες ελέγχου δυτικών δυνάμεων: Η ζώνη της Κωνσταντινούπολης είναι διεθνής ζώνη, κάποιες άλλες περιοχές τελούν υπό Ελληνική κυριαρχία, Γαλλική, Βρετανική κλπ. Η Κωνσταντινούπολη έχει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, και το αναφέρω διότι πολύ συνειδητά ο Μουσταφά Κεμάλ κάνει ως κέντρο του αρχηγείου την Άγκυρα και μετά μεταφέρεται και η πρωτεύουσα του νέου κράτους στην Άγκυρα. Μεταξύ άλλων, η αυτή η κίνηση του Μουσταφά Κεμάλ σχετιζόταν και με την αντίδραση του ενάντια στην στάση που τήρησε τότε ο Σουλτάνος και οι κύκλοι εξουσίας που τον στήριζαν, οι οποίοι δεν είχαν ιδιαίτερο πρόβλημα με την ξένη κατοχή της Κωνσταντινούπολης. Βέβαια υπάρχουν και τα συμβολικά ζητήματα, το ότι η Κωνσταντινούπολη ήταν η πρωτεύουσα αυτοκρατοριών ενώ το πέρασμα σε ένα σύγχρονο ρεπουμπλικανικό κράτος απαιτούσε και το συμβολισμό επί του εδάφους να έρχεται σε μια ρήξη με το παρελθόν.

Τι είναι ο κεμαλισμός;

- Η αρχική – επικριτική και υποτιμητική χρήση του όρου.
- Από τη δεκαετία του 1930 προσπάθειες θεωρητικοποίησης του κεμαλισμού (Περιοδικό Kadro)
- Το περιοδικό του ΥΠΕΣ το 1934.
- Ο κεμαλισμός στο πολιτικό πρόγραμμα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος (CHP) το 1935.
- Συνταγματικές αρχές το 1937.

La Turquie Kemaliste

Derginin 49. sayısının kapağı

Sıklık	Üç ayda bir
İlk sayı	1934
Son sayı	1949
Ülke	Türkiye
Dil	Fransızca

Ουσιαστικά η λέξη "κεμαλισμός" έτσι όπως την χρησιμοποιούμε χωρίς πρόβλημα σήμερα, δεν ήταν μια λέξη η οποία υπήρχε από πάντα και μάλιστα δεν ήταν μια λέξη η οποία αντικατόπτριζε εκείνο που εννοούμε εμείς σήμερα. Δηλαδή, για τα χαρακτηριστικά της πολιτικής του ιδεολογίας ή της οικονομικής στρατηγικής του Μουσταφά Κεμάλ δεν χρησιμοποιείτο πάντα αυτός ο όρος.

Η λέξη "κεμαλισμός", εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1919 και είχε πολύ διαφορετικό περιεχόμενο από αυτό που επικράτησε μέχρι και σήμερα. Ήταν μια έννοια επικριτική και, μάλιστα, είχε και ένα υποτιμητικό περιεχόμενο, όπως χρησιμοποιείτο από τους κύκλους του σουλτάνου και των τελευταίων κυβερνήσεων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενάντια σε εκείνους όλους οι οποίοι συμμαχισαν με τον Μουσταφά Κεμάλ για την ανατροπή της σουλτανικής εξουσίας, την ανατροπή της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Χρησιμοποιείτο επίσης, λίγο υποτιμητικά, για να περιγράψει κάποιους εξεγερσίες, κάποιους οι οποίοι διενεργούσαν μια ανταρσία. Αυτός ο χαρακτηρισμός επιδίωκε να επαναφέρει στη συλλογική μνήμη τις εξεγέρσεις που υπήρχαν ενάντια στην οθωμανική Πύλη τους προηγούμενους αιώνες και οι οποίες

καταγγέλλονταν ως πράξεις «απίστων». Ήθελε δηλαδή η οθωμανική πύλη στη συγκεκριμένη εποχή να απονομιμοποιήσει τους οπαδούς του Μουσταφά Κεμάλ με αυτόν τον τρόπο.

Από τη δεκαετία του 1930 αρχίζει η προσπάθεια θεωρητικοποίησης εκείνου που ξέρουμε εμείς σήμερα ως "κεμαλισμό".

Το 1934, το τότε Υπουργείο Εσωτερικών εκδίδει ένα περιοδικό, φαίνεται στη φωτογραφία ένα εξώφυλλο. Εκδίδεται στη γαλλική γλώσσα κάθε τρεις μήνες από το 1934 μέχρι το 1949 και το όνομά του είναι «η κεμαλική Τουρκία» «LA TURQUIE KEMALISTE». Είναι η πρώτη χρήση αυτού του ονόματος από την ίδια την κεμαλική ελίτ και είναι ένα περιοδικό το οποίο ουσιαστικά προσπαθεί να μεταδώσει το μήνυμα, την προπαγάνδα του νέου καθεστώτος στην Τουρκία προς το διεθνή χώρο, εξ ου και εκδίδεται στα γαλλικά και μόνο για μια χρονική περίοδο.

Ο κεμαλισμός, ως πολιτικό πρόγραμμα, υιοθετείται από το τουρκικό ρεπουμπλικανικό κόμμα στο συνέδριό του το 1935 και οι αρχές του κεμαλισμού μπαίνουν στο Σύνταγμα της Τουρκίας το 1937. Αυτό δεν είναι κάτι τυπικό, πρέπει να του δώσουμε την απαραίτητη σημασία διότι ουσιαστικά είναι η κορύφωση εκείνου που ονομάζουμε «Μονοκομματικό Κράτος».

Το κόμμα-κράτος, που είναι το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, δεν διαχωρίζεται καθόλου από το κράτος, ο πρόεδρος του κόμματος είναι ο πρόεδρος του Κράτους, οι επαρχιακοί πρόεδροι/γραμματείς του κόμματος είναι οι κυβερνήτες της Τουρκίας, ο δεύτερος επικεφαλής του κόμματος είναι ο πρωθυπουργός της χώρας κλπ. Δηλαδή, υπάρχει μία πλήρης ταύτιση του κομματικού μηχανισμού με τον κρατικό μηχανισμό, μέσα από τον οποίον αναπτύσσεται το μονοκομματικό κράτος, το οποίο διαρκεί ουσιαστικά μέχρι και το 1946 που για πρώτη φορά γίνονται πολυκομματικές εκλογές.

Δεξιά και Αριστερά στην Τουρκία

«Στα πιο δεξιά ήταν οι ισλαμιστές συντηρητικοί, στα δεξιά ήταν οι μετριοπαθείς συντηρητικοί. Στα αριστερά κάθονταν οι δημοκράτες, δηλαδή όσοι υποστήριζαν τις ιδέες του Μουσταφά Κεμάλ και ήταν υπέρ της διαδικασίας ακύρωσης όλης της εξουσίας της Κωνσταντινούπολης και τη δημιουργία ενός νέου τουρκικού κράτους βασισμένου στην λαϊκή κυριαρχία. Στα πιο αριστερά ήταν αυτοί που στον ένα ή στον άλλο βαθμό είχαν κομμουνιστικές επιρροές».

Απόσπασμα από το βιβλίο ιστορίας για την σχολική χρονιά 1933/34 που ετοίμασε η Κοινότητα/Σύνδεσμος Διερεύνησης της Τουρκικής Ιστορίας (Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti). Περιγράφει την θέση των πολιτικών ομάδων στην πρώτη εθνοσυνέλευση και φαίνεται να ακολουθεί το μοντέλο της γαλλικής εθνοσυνέλευσης. Βλέπε: Tanil Bora, "Sol-Sağ Şemasında İslamcılık: Üçüncü yol, orta yol, milli sağ", in İsmail Kara, Asım Öz (eds.), Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi. Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2013, p. 516 (pp. 514-537).

Γίνεται μεγάλη συζήτηση για το πού κατατάσσεται ο κεμαλισμός: Είναι Δεξιά ιδεολογία, είναι Αριστερή ιδεολογία, είναι κάτι και από τα δύο; Υπάρχει απάντηση: Δεν έχει καμιά σχέση με την Αριστερά ο κεμαλισμός, όμως στην Τουρκία, για να είμαστε απόλυτα ειλικρινείς, η ίδια η Αριστερά επιλέγει εργαλειακά ποια στοιχεία του κεμαλισμού θα υιοθετήσει. Και από τότε μέχρι σήμερα, ιδιαίτερα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, έχουμε και την ιδεολογική αναζήτηση περί ενός αριστερού κεμαλισμού, ενός πιο δεξιού συντηρητικού κεμαλισμού και πάει λέγοντας.

Στη φωτογραφία είναι μια παράγραφος η οποία ετοιμάστηκε για τα παιδιά του γυμνασίου την σχολική χρονιά 1933-1934, όπου το καθεστώς περιγράφει με το δικό του τρόπο τη θέση των ομάδων στην πρώτη εθνοσυνέλευση (που αναφέραμε προηγουμένως) και λέει ότι στα δεξιά κάθονταν οι ισλαμιστές, οι πολύ συντηρητικοί ισλαμιστές στα πιο δεξιά, δίπλα τους οι

μετριοπαθείς συντηρητικοί, αριστερά κάθονταν οι δημοκράτες δηλαδή οι κεμαλιστές και πιο αριστερά όσοι είχαν στον ένα ή στον άλλο βαθμό κομμουνιστικές επιρροές. Ουσιαστικά εμπνέεται αυτή η περιγραφή από την Γαλλική επανάσταση, στα δεξιά οι συντηρητικοί υποστηρικτές του παλιού αυτοκρατορικού καθεστώτος και στα αριστερά η τότε νέα αστική τάξη που επαναστατεί και γεννιέται το νέο Ρεπουμπλικανικό κράτος.

Είναι πολύ προσεκτική αυτή η περιγραφή ούτως ώστε να θέσει το ζήτημα του ότι, στα δεξιά υπάρχουν πάρα πολλά ρεύματα που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο διαφωνούν με τον Μουσταφά Κεμάλ, και στα εντελώς αριστερά της εθνοσυνέλευσης περιγράφει την αδύναμη τότε ύπαρξη κάποιου Κομμουνιστικού πυρήνα. Ουσιαστικά ο κεμαλισμός ήθελε να τοποθετηθεί από την αρχή στο κέντρο του πολιτικού συστήματος αλλά με καθαρά δεξιούς προσανατολισμούς.

Τα «έξι βέλη» του κεμαλισμού

Τα έξι βέλη / *Altı Ok*

- Ρεπουμπλικανισμός
- Εθνικισμός
- Λαϊκισμός/Λαϊκότητα (Κορπορατισμός)
- Κρατισμός
- Κοσμικότητα
- Μεταρρύθμιση/Επαναστατικότητα

Είναι οι αρχές του κεμαλισμού οι οποίες γίνονται Συνταγματική ρήτρα, Συνταγματικές αρχές, το 1957

Ρεπουμπλικανισμός, είναι εκείνο που αναφέραμε πιο πάνω, το Cumhuriyet, η δημοκρατία , αλλά δεν εννοούμε το ιδανικό της δημοκρατίας το οποίο διεκδικείται και εξελίσσεται. Είναι η πολύ συγκεκριμένη μορφή κράτους, ουσιαστικά η κατάργηση της κληρονομικής εξουσίας και το πέρασμα σε μια εξουσία που υποτίθεται ότι νομιμοποιείται από τη λαϊκή κυριαρχία, την εθνική κυριαρχία κλπ. Δηλαδή το εντελώς νεωτερικό στο επίπεδο της διοίκησης, της διακυβέρνησης, της μορφής κράτους.

Ο κεμαλικός **Εθνικισμός** όμως είναι λίγο πιο περίπλοκος. Ο εθνικισμός που περνά ως αρχή στο σύνταγμα, έχει κάποιες ξεκάθαρες πτυχές, όμως έχει και κάποιες πτυχές που υπονοούνται, κάποιες που συμβιώνουν με τις επίσημες εκφράσεις του κεμαλικού εθνικισμού. Η πρώτη και πολύ πιο σοβαρή πτυχή του κεμαλικού εθνικισμού είναι η εδαφική του πτυχή, η ρεπουμπλικανική του, το γεγονός ότι το κράτος προκύπτει από εδαφική συρρίκνωση ουσιαστικά δίνει και την πρώτη έννοια του εθνικισμού. Δηλαδή, όλοι είναι Τούρκοι αλλά εντός των εδαφών του σύγχρονου τουρκικού ρεπουμπλικανικού κράτους. Άρα το πρώτο ζήτημα που μπαίνει στο κεμαλικό εθνικισμό, αλλά όχι το μόνο, είναι το ότι ουσιαστικά δεν αναζητά στην αρχή τους λεγόμενους εξω-Τούρκους αν μου επιτρέπεται η φράση. Αλλά επειδή δεν αναζητά εξω-Τούρκους δεν σημαίνει ότι δεν έχει αντιδραστική λειτουργία στο εσωτερικό. Στο εσωτερικό

αντιλαμβάνεται ότι όλοι πρέπει να είναι Τούρκοι και εδώ μπαίνει το ζήτημα της εθνοκάθαρσης, της βίας, της καταστολής οποιωνδήποτε άλλων εθνοτικών, εθνοθρησκευτικών εκφράσεων υπήρχαν. Υπάρχει σαφέστατα μέσα στον εθνικισμό η κοσμική του πτυχή και η αναζήτηση της ιστορίας των Τούρκων, όχι στο προηγούμενο άμεσο παρελθόν, δηλαδή την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την ισλαμική ιστορία, αλλά γίνεται ένα άλμα πίσω στην ιστορία και η νομιμοποίηση του τουρκικού έθνους ουσιαστικά βρίσκει τις ρίζες της στην ιστορία των Χετταίων και των Σουμέριων οι οποίοι στο δόγμα αυτό θεωρούνται ως οι πρώτοι επιβεβαιωμένοι τουρκοί πληθυσμοί.

Άρα δεν είναι το ότι λείπουν οι αλυτρωτικές πτυχές του κεμαλικού εθνικισμού. Υπάρχουν αλλά καταπιέζονται σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Αυτός ο αλυτρωτισμός και η αναζήτηση τούρκων στο εξωτερικό που πρέπει να τους λυτρώσουμε, να τους αγκαλιάσουμε ως μητέρα πατρίδα, καταπιέζεται από το ρεπουμπλικανικό εθνικισμό, από τα εδαφικά σύνορα, αλλά σε κάποιες περιόδους βγαίνει προς τα έξω. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του ότι, εκείνο που ονομάζουμε Παντουρκισμός συμβιώνει με τον κεμαλικό εθνικισμό και κάποτε υπερτερεί, είναι το ζήτημα της Αλεξανδρέττας. Η τότε προσάρτηση της Αλεξανδρέττας ουσιαστικά ήταν η πρώτη αλλαγή των επίσημων συνόρων της Τουρκίας έτσι όπως τα γνωρίζουμε από το 1923.

Κάποιος θα μπορούσε να πει, και θα έχει δίκαιο, ότι κάποιες πτυχές αυτού του αλυτρωτικού εθνικισμού βεβαίως εμφανίζονται και τη δεκαετία του '50 για τους Τουρκοκύπριους, ακόμα πιο έντονα. Όχι πως δεν υπήρχαν προηγουμένως, δηλαδή πως υπάρχουν οι ομοεθνείς εξω-Τούρκοι στη Κύπρο που χρειάζονται τη σωτηρία μας, όμως αυτό το πράγμα δεν υπάρχει πάντα και σταθερά.

Μετά έχουμε το **Λαϊκισμός ή Λαϊκότητα**, που στην τουρκική περίπτωση δεν είναι τίποτα άλλο από ένα πάρα πολύ αυστηρό Κορπορατισμό. Ο **Κορπορατισμός** τί είναι; Σε αυτή την πτυχή του κεμαλισμού βλέπουμε ότι υπάρχει μια απέχθεια στην ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων, είναι μια άποψη για την κοινωνία την οποία αντιλαμβάνεται ως εξής: Στην κοινωνία δεν υπάρχουν ταξικές διαφοροποιήσεις, υπάρχουν επαγγελματικές διαφοροποιήσεις, όλα τα επαγγέλματα λειτουργούν προς την ίδια κατεύθυνση, για την ανάπτυξη του έθνους, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του κράτους και του έθνους και υπάρχει μια πίεση ενάντια στην οποιαδήποτε έκφραση συγκρουόμενων ταξικών συμφερόντων. Εξ ου και δεν υπάρχει καμιά πρόνοια προς την οργάνωση ταξικών οργανώσεων, είτε πρόκειται για συνδικαλιστικές είτε πρόκειται για κόμματα τα οποία θα επικαλούνται μέσα στο καταστατικό τους ή στην ιδεολογία τους το ζήτημα της κοινωνικής τάξης.

Βεβαίως ο Κορπορατισμός, όπως ξέρουμε και στην αντικορπορατιστική σκέψη και στη Δύση, υπονοούσε ουσιαστικά περισσότερο την πίεση και την περιθωριοποίηση προς τις οργανώσεις της εργατικής τάξης. Έτσι και ο κεμαλισμός προχωρά με ταχύτητα βήματα στην προσπάθεια ενίσχυσης μια τουρκικής αστικής τάξης η οποία να μην είναι ουδέτερη, κάτι το οποίο να μην έχει ούτε αρχή ούτε τέλος, να είναι ακριβώς όπως ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ, δηλαδή να είναι πέραν από τουρκική εθνική αστική τάξη να είναι πάνω από όλα κεμαλική εθνική τάξη.

Ο **Κρατισμός** είναι μια πτυχή η οποία επηρεάζεται σαφέστατα από την παγκόσμια συγκυρία, της παγκόσμιας κρίσης τότε, είναι η κρατική επέμβαση για την ανάπτυξη του καπιταλισμού, εκεί και όπου βεβαίως αδυνατεί η ιδιωτική πρωτοβουλία.

Μεταρρύθμιση ή Επαναστατικότητα - κάποιος το λένε επαναστατικότητα κάποιος το λένε μεταρρυθμισμό. Ο λόγος που κάποιος το λένε επαναστατικότητα είναι ακριβώς για να συμβολίζουν περισσότερο ότι το ρεπουμπλικανικό κράτος είναι μια τομή στην ιστορία και η

απόλυτη ρήξη με την οθωμανική αυτοκρατορία, ουσιαστικά υπονοείται βασικά ότι όλες οι μεταρρυθμίσεις που ξεκινούν από το 1920 και μετά πρέπει να αποκτήσουν ένα μόνιμο και ένα συνεχή χαρακτήρα. Μεταρρυθμισμός παραπέμπει στο ότι η κεμαλική μεταρρύθμιση είναι αέναη, δεν πρέπει να σταματήσει ποτέ και στο ότι οι εχθροί του νέου κράτους πάντα καιροφυλακτούν, άρα θα πρέπει να υπάρχει πάντα η επιφυλακή για προάσπιση αυτών των αλλαγών. Εδώ υπάρχει πάντα ιδεολογική αντιπαράθεση αν ήταν μόνο μεταρρυθμίσεις ή αν ήταν μια πραγματική επαναστατική ρήξη. Πραγματική επαναστατική ρήξη όμως δεν ήταν, διότι υπάρχουν πάρα πολλές συνέχειες ιδιαίτερα στην καπιταλιστική ανάπτυξη της περιοχής ολόκληρης μέχρι και μετά την ίδρυση του ίδιου του ρεπουμπλικανικού κράτους.

Κοσμικότητα. Η Κοσμικότητα στον κεμαλισμό δεν έχει ακριβώς την ιδιότητα που μπορεί να έχει η κοσμικότητα στην Αγγλία π.χ., (μπορείτε και εσείς να συμπληρώσετε και άλλα παραδείγματα τα οποία σε μένα είναι άγνωστα), δεν είναι ο αντικατοπτρισμός του διαχωρισμού της θρησκείας από την πολιτεία. Στην Τουρκική περίπτωση είναι πολύ περισσότερο ο απόλυτος και αυταρχικός έλεγχος της θρησκευτικής έκφρασης από το ίδιο το κράτος, δεν είναι ο διαχωρισμός της εκκλησίας από την πολιτεία, έτσι όπως θα λέγαμε σε κάποια χριστιανικά πλαίσια ή χριστιανικού πληθυσμού.

Η Κοσμικότητα στο κεμαλικό πλαίσιο είναι περισσότερο ότι το κράτος αναλαμβάνει:

Να ερμηνεύσει τη θρησκεία, να την καταστείλει από το δημόσιο χώρο και να προσπαθήσει να περιορίσει την κάθε έκφρασή της σε ότι αφορά θεσμούς. Αναλαμβάνει το ίδιο το κράτος να κάνει από την αρχή διεύθυνση θρησκευτικών υποθέσεων, η οποία είναι μια κρατική διεύθυνση και να επιβάλει το τί είναι το Ισλάμ και ποιες πτυχές του Ισλάμ θα πρέπει να υπάρχουν ή όχι.

Θα πρέπει την ίδια στιγμή να πούμε ότι η Αρχή της Κοσμικότητας έτσι όπως εφαρμόστηκε έγινε και ένα από τα πάρα πολλά ζητήματα για τα οποία συνεχίζεται ακόμα η αντιπαράθεση μεταξύ του ισλαμικού κινήματος και των Κεμαλιστών.

Η σημασία του κράτους στον κεμαλισμό

- Η ιστορικότητα του ζητήματος «επιβίωσης» του κράτους και η αρχική κεμαλική του ερμηνεία.
- Από την οργανική ενότητα κράτους – θρησκείας (Ο.Α) στην οργανική ενότητα κράτους – έθνους.
- Μονοκομματικό κράτος 1923-1946.
- Ένα κράτος που φτιάχνει το έθνος του – εκσυγχρονισμός εκ των άνω – ταύτιση εκσυγχρονισμού και εκδυτικισμού

Ulan öküz Anadolulu! sizin milliyetçilikle, komünizm ile ne işiniz var? milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. komünizm gerekirse onu da biz getiririz. sizin iki vazifeniz var: çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek, askere çağırdığımızda askere gelmek.

Nevzat Tandoğan, 1944

Στο κεμαλισμό υπάρχει η πάρα πολύ μεγάλη σημασία του κράτους και είναι εδώ που αναιρείται και λίγο εκείνο που κάποιιοι θα έλεγαν ότι έχει επαναστατικές πτυχές. Το κράτος είναι ο απόλυτος φορέας του εκσυγχρονισμού, είναι πλήρως ταυτισμένο με το έθνος και εδώ υπάρχει μια συνέχεια σε ένα άλλο πλαίσιο με την ίδια την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Αν η Οθωμανική Εξουσία αντικατόπτριζε το τότε κράτος ως την οργανική ενότητα κράτους-θρησκείας, ο κεμαλισμός ήρθε να αντικαταστήσει το ζήτημα της θρησκείας με την οργανική ενότητα κράτους-έθνους και θεωρείται ότι το τουρκικό κράτος, στην πιο σύγχρονη του μορφή - βεβαίως από τους κεμαλιστές θεωρείται το κεμαλικό κράτος - δεν πρέπει να έχει και δεν έχει καμιά διαφορά από το έθνος. Το έθνος υπάρχει επειδή υπάρχει το κράτος. Αυτή η οργανική σχέση μεταξύ κράτους-έθνους, δηλαδή η συγχώνευση του έθνους μέσα στο κράτος, ιεροποιεί το κράτος σε σημείο που να είναι ο απόλυτος φορέας των μεταρρυθμίσεων.

Το κεμαλικό κράτος με νομοθετικές ρυθμίσεις, με νόμους, με διάφορες άλλες πολιτικές επιβολών, αποφασίζει ότι το τουρκικό έθνος είναι πάνω από όλα, δεν υπάρχει δηλαδή ελεύθερη διαδικασία κάτω στην κοινωνία της διαπραγμάτευσης της θρησκείας με την κοσμικότητα κ.λπ. Το κράτος θα αποφασίσει και το κράτος ρυθμίζει εκείνο που λέμε "πολιτικότητα της κοινωνίας", αλλά και πάρα πολλά άλλα πράγματα. Ένα κατανοητό παράδειγμα είναι το εξής: Ο τότε Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης Nevzat Tandoğan - την εποχή του μονοκομματικού κράτους ήταν ο κυβερνήτης/Δήμαρχος της Άγκυρας και ο επικεφαλής του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος - είπε κάτι το οποίο έμεινε στην ιστορία. Αντιμετωπίζοντας το 1944 κάποιους διαδηλωτές στην Άγκυρα, τους είπε:

«Ρε βόδια ανατολίτες, που κάνετε διαδήλωση, τούτο το κράτος αν χρειαστεί κομμουνισμό, θα τον φέρουμε, αν χρειαστεί εθνικισμό, θα το κάνουμε, εμείς είμαστε που θα το αποφασίσουμε, η δουλειά η δική σας είναι να κάνετε τους γεωργούς τους αγρότες και να πηγαίνετε στο στρατό όταν καλούμε για στρατιωτική θητεία».

Ήταν η πιο χαρακτηριστική αντίφαση που έθεσε ο τότε πρωταγωνιστής, ότι το κράτος διατάσσει πώς θα είναι η κοινωνία και τις ανάγκες της κοινωνίας τις υλοποιεί με ένα τρόπο επιβολής εκ των άνω. Σήμερα η ωραία πλατεία της Άγκυρας φέρει το όνομά του Tandoğan, ο οποίος ήταν μια από τις πιο σκληρές προσωπικότητες της μονοκομματικής εποχής, και είναι μια από τις προσωπικότητες που δέχεται, μαζί με τον Ισμέτ Ινονού, για παράδειγμα, πάρα πολύ μεγάλη κριτική και ιστορική αναθεώρηση από τη σημερινή εξουσία της Τουρκίας.

«Πόλεμος κουλτούρας» / Culture War

- Η θέση του Ισλάμ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως ο «εχθρικός άλλος».
- Η Τουρκική Ιστορική Θεώρηση και η προϊσλαμική ιστορία. Η επιλογή του παρελθόντος.
- Η ανάγκη για μια «καθαρή – γνήσια» τουρκική γλώσσα.
- Οι κεμαλικές μεταρρυθμίσεις και η αποστολή «εκπολιτισμού».
- Ο μονοκομματισμός ως η εποχή της «συστολής» του ισλαμισμού.

Μια άλλη διάσταση της κληρονομιάς του ίδιου του κεμαλισμού είναι εκείνο που ονομάζουμε «Πόλεμος κουλτούρας»/Culture War ή πολιτισμικός πόλεμος. Είναι μια έννοια που έχει πάρα πολλές πτυχές. Μιλήσαμε λίγο για την κοσμικότητα, για τις πηγές του εθνικισμού. Εκείνο το οποίο χαρακτήρισε ειδικά το μονοκομματικό κράτος της εποχής, τουλάχιστον έντονα την δεκαετία του 30 και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 40 λίγο πριν το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου, ήταν το ζήτημα του πώς θα αποκοπεί η κοινωνία από το άμεσο παρελθόν. Το άμεσο παρελθόν ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία με τα ισλαμικά της στοιχεία.

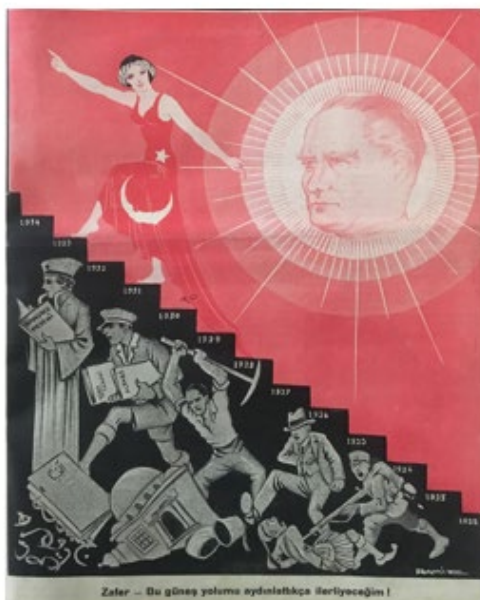
Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και το ισλάμ θεωρήθηκαν ως ο πιο επικίνδυνος εχθρός, βεβαίως μαζί με το κομμουνισμό σε κάποια φάση - ήταν ο κόκκινος και ο μαύρος εχθρός. Αλλά το Ισλάμ και η Οθωμανική Αυτοκρατορία απέκτησε σταδιακά στην ίδια την ταυτότητα του κεμαλισμού εχθρικές διαστάσεις, και προσπάθησε ο κεμαλισμός μέσα από διάφορες μεταρρυθμίσεις να αποκόψει πλήρως την κοινωνία από το άμεσο της παρελθόν και να την οδηγήσει να κάνει το ιστορικό άλμα στην προϊσλαμική ιστορία.

Η αλλαγή του αλφαβήτου δεν ήταν απλά μια φοβερά μεγάλη αλλαγή προς τα μπροστά, μπήκε το λατινικό αλφάβητο, το αλφάβητο το οποίο εμείς σήμερα γνωρίζουμε και που βοηθά στην εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας. Όμως, αν φανταστούμε τούτη την αλλαγή τη συγκεκριμένη εποχή που έγινε, θα καταλάβουμε ότι παιδιά που μάθαιναν πλέον τη νέα γλώσσα, που μεγάλωναν με τη νέα γλώσσα της εποχής, ουσιαστικά δεν μπορούσαν καν να διαβάσουν και να

καταλάβουν τα διαβάσματα και αναγνώσεις των ίδιων των παππούδων τους. Διότι δεν ήταν μόνο το αλφάβητο που άλλαξε. Προστέθηκαν πάρα πολλές λέξεις που δεν ήταν αραβικές ή περσικές. Έγινε μια προσπάθεια να προκύψει μια νέα γλώσσα, ήταν η λεγόμενη «καθαρή – γνήσια» τουρκική γλώσσα. Ένα παιδί σήμερα που μεγαλώνει με τη νέα γλώσσα, δεν μπορεί να καταλάβει για παράδειγμα τί γράφει στον τάφο του παππού του ή της γιαγιάς του, είναι τόσο πολύ μεγάλη η διαφορά. Επίσης, η ίδια η Οθωμανική ιστορία περιορίζεται στη διδασκαλία της. Το μέρος που την αφορά στα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια είναι πάρα πολύ περιορισμένο γιατί δίνεται περισσότερο βάρος στην προϊσλαμική ιστορία των Τούρκων.

Από το 1924 μέχρι και περίπου το τέλος της δεκαετίας του 30, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η περίοδος εκείνη που συγκροτεί μέσα από τις μεταρρυθμίσεις τη «συστολή» του ισλαμισμού. Δηλαδή, ό,τι υπήρχε προηγουμένως και θύμιζε ισλαμικό κίνημα της εποχής, είτε ήταν κοινότητες ισλαμικές, θρησκευτικές, είτε τζαμιά, θρησκευτικά σχολεία, είτε τα αντίστοιχα κατηχητικά που υπάρχουν στο χριστιανισμό, ήταν παράνομο. Ήταν η εποχή της παρανομίας, η εποχή του περάσματος του ισλαμισμού στα υπόγεια της κοινωνίας. Για να είμαστε ειλικρινείς, δεν έληξε, δεν εκριζώθηκε ο τουρκικός ισλαμισμός, όμως ήταν την εποχή ιδιαίτερα επί Ισμέτ Ινονού που καταστάληκε σχεδόν εντελώς. Αποτέλεσμα της καταστολής ήταν μια σημαντική ρήξη: Τα στελέχη του σύγχρονου κινήματος του ισλαμισμού που εμφανίζονται την δεκαετία του 1960 και αποτελούν το υπόβαθρο της εμφάνισης της σημερινής ηγεσίας της Τουρκίας, δεν σχετίζονται άμεσα με τις παραδόσεις του ισλαμισμού στα τέλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην προσπάθεια συνένωσης των παραδόσεων του ισλαμικού κινήματος που καταστάληκε την περίοδο του μονοκομματισμού με τις νέες συνθήκες που προέκυψαν στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Το ζήτημα του «πολέμου κουλτούρας»

Για να σας δώσω την αίσθηση αυτού που ονομάζεται πολιτισμικός πόλεμος, «Πόλεμος κουλτούρας», εδώ δίνω δυο πολύ χαρακτηριστικές αφίσες της εποχής, από συγκεκριμένα περιοδικά της δεκαετίας του 30.

Στα δεξιά είναι το περιοδικό «Καρικατούρα» που έχει κάποιες γελοιογραφίες. Είναι πολύ χαρακτηριστική η όψη των περιοχών της Τουρκίας, όπως τις βλέπετε, με τη σύγχρονη γυναικεία μορφή με έντονα λευκά χρώματα, κάτι που θα λέγαμε στα πρότυπα της ευρωπαϊκής μορφής της γυναίκας, της πιο δυτικής μορφής, οι οποίες κοιτάζουν με απέχθεια τον Σύριο ο οποίος έρχεται στα γόνατά τους. Καταλαβαίνουμε και λίγο την υποτιμητική διάσταση της Ανατολής και αυτή την απέχθεια με την οποία μιλούν και συζητούν για τα γνωστά συριακά λουκούμια, τα οποία προσπαθεί ο Άραβας, μαύρος, κοντός, άσχημος, να τους προσφέρει.

Στα αριστερά είναι μια αφίσα, έχω την εντύπωση πως ήταν για την επέτειο 10-11 χρόνων από την ίδρυση του κράτους, και βλέπετε χαρακτηριστικά τα σκαλιά της προόδου, ποιοι είναι οι αντίπαλοι σε κάθε χρόνο, ποιοι πέφτουν, ποιοι είναι οι εχθροί, ποιοι πρέπει να κατασταλούν. Είναι ο ελληνικός στρατός, το φέσι, το τζαμί, η θρησκεία, ο ιερός νόμος - η Σαρία (Sharia), η εισαγωγή του σύγχρονου ποινικού δικαίου, του ελβετικού εμπορικού κώδικα κ.λπ.. Και προχωρά η πρόοδος, η Τουρκία πάλι με μια γυναικεία μορφή δυτικών προτύπων, και προχωρά πάνω ακριβώς στις νίκες επί της παράδοσης.

Μια γελοιογραφία από περιοδικό *Akbaba*, 1928, όπου με ένα χαρακτηριστικό τρόπο το νέο λατινικό αλφάβητο διώχνει την προηγούμενη οθωμανική αραβική γραφή από την κοινωνία.
1:16

Μεταλλάξεις του κεμαλισμού και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές

- 1950 – 1960: Το Δημοκρατικό Κόμμα και η διεύρυνση του καπιταλισμού.
 1. Εκμηχάνιση του αγροτικού τομέα, αστικοποίηση
 2. Οι βάσεις του «ισλαμικού» κεφαλαίου
 3. Μαζικοποίηση της εργατικής τάξης
- 1960 – 1980: Η εποχή των πραξικοπημάτων.
 1. Ενίσχυση της οργανωμένης εργατικής τάξης και του φοιτητικού κινήματος.
 2. Αντικομμουνισμός και η **εθνικιστική – συντηρητική σχολή** σκέψης ως η νέα συμμαχία της δεξιάς. Η συμβίωση του κεμαλισμού με την συντηρητική δεξιά.
- 1980 και η Τουρκο – Ισλαμική Σύνθεση:
 1. Η αλλαγή της κρατικής ιδεολογίας και η αποκατάσταση της θρησκείας
 2. Νεοφιλελευθερισμός και ο αυταρχικός κρατισμός (ο δρόμος προς το προεδρικό σύστημα)

Ο κεμαλισμός ξεκινά διαφορετικά, καταλήγει διαφορετικά, διαφορετική είναι η συζήτηση μεταξύ πτυχών του κεμαλισμού και πάρα πολύ διαφορετική είναι και η αντιπαράθεση μεταξύ εκείνων που λέμε σήμερα, κεμαλιστές, ισλαμιστές. Ωστόσο, μια τέτοια συζήτηση παραπλανά ότι στην Τουρκία υπάρχουν μόνο κεμαλιστές και ισλαμιστές. Απλά υπάρχει μέχρι σήμερα και τούτη η αντιπαράθεση αλλά, επιπλέον αυτής της αντιπαράθεσης, υπάρχουν και πάρα πολλές εσωτερικές διαφοροποιήσεις.

Η πρώτη μετάλλαξη που δέχεται η κοινωνία της Τουρκίας, και συνεπώς η ίδια η κεμαλική ελίτ, είναι με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και το πέρασμα της Τουρκίας στον πολυκομματισμό. Το 1946 ήδη γίνονται οι πρώτες εκλογές στην Τουρκία με πολλά κόμματα, υπάρχει το Δημοκρατικό Κόμμα, το κόμμα του Μεντερές. Το 1950 επικρατεί τελικά το Δημοκρατικό Κόμμα και γίνεται η κυβέρνηση της Τουρκίας για την επόμενη δεκαετία, μέχρι και το πραξικόπημα του 1960.

Ήδη πριν από την εμφάνιση του Δημοκρατικού Κόμματος, το ίδιο το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα CHP, το ίδιο το μονοκομματικό κράτος, καταλαβαίνει ότι φτάνει σε κάποια αδιέξοδα και ότι πρέπει να υπάρχει μια προσπάθεια αναθεώρησης σε κάποια βασικά στοιχεία. Ένα από τα βασικά στοιχεία για τα οποία θεώρησε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα CHP ότι θα πρέπει να προχωρήσει σε κάποια ανανέωση των θέσεων και αναθεώρηση ήταν το ζήτημα της θρησκείας. Από το 1945-46 μπαίνει το ζήτημα ότι «η μορφή κοσμικότητας που ακολουθήσαμε δεν ήταν πετυχημένη». (Όπως αναφέραμε, δοκίμασαν προηγούμενα να περάσουν μια αγροτική μεταρρύθμιση ακριβώς διότι έμπαιναν πλέον στο δρόμο του πολυκομματισμού και το CHP καταλάβαινε ότι θα πρέπει να αναθεωρήσει τη σχέση με την ύπαιθρο).

Δεν προλαβαίνουν να ολοκληρωθούν αυτές οι μεταρρυθμίσεις όταν το 1950 επικρατεί το Δημοκρατικό Κόμμα και είναι η περίοδος που χαρακτηρίζει τις μεγαλύτερες ίσως κοινωνικές αλλαγές στην Τουρκία. Υπάρχει μια δραστική αστικοποίηση του πληθυσμού. (Σήμερα η Τουρκία έχει 85 εκ. από τα οποία μόνο το 7% του πληθυσμού ζει στα χωριά/στην ύπαιθρο. Είναι από τις χώρες της περιοχής, αλλά και πανευρωπαϊκά, που παρουσιάζει από το 1950 μέχρι σήμερα τους

πιο έντονους ρυθμούς αστικοποίησης, άρα παρουσιάζει και από τους πιο έντονους βαθμούς υιοθέτησης των τρόπων ζωής και των αντιπαραθέσεων που μπορεί να υπάρχουν στις μεγάλες πόλεις). Η αρχή είναι το σχέδιο Μάρσαλ και το δόγμα Τρούμαν, οπότε γίνεται μια εκμηχάνιση του αγροτικού τομέα, που προκαλεί την αστικοποίηση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αστικοποίηση όπως γίνεται παντού, βοηθά στη μαζικοποίηση της εργατικής τάξης, τόσο στις πολύ μεγάλες πόλεις όσο και στις επαρχιακές πόλεις της Τουρκίας. Όμως εκείνο που νομίζω ότι κάνει παραπάνω εντύπωση και θα δημιουργήσει μετά περισσότερες αντιπαραθέσεις, είναι και το γεγονός ότι για πρώτη φορά τη δεκαετία του '50, εκείνο που λέμε σήμερα "ισλαμικό κεφάλαιο" βρίσκει διόδους ενίσχυσης. Για πρώτη οι θρησκευτικές κοινότητες, οι ισλαμιστές της Τουρκίας, βρίσκουν τρόπους επανόδου στην οικονομική δραστηριότητα και αρχίζουν να σχηματίζονται τα πρώτα επιχειρηματικά συμφέροντα από ισλαμιστές επιχειρηματίες. Σήμερα ο σύνδεσμος των ισλαμιστών επιχειρηματιών είναι ο δεύτερος σημαντικότερος της Τουρκίας. 1:20

Η ιστορία αυτού που ονομάζουμε "ισλαμικό κεφάλαιο" ξεκινά με τον Μεντερές με τις μεταρρυθμίσεις προς τον πολυκομματισμό. Άρα εκεί ο ίδιος ο κεμαλισμός βρίσκεται σε μια, ας πούμε θέση άμυνας, και αναγκάζεται μέσω του στρατού να επέμβει για πρώτη φορά ανοιχτά στην πολιτική ζωή. Από το 1960 μέχρι και το 1980 είχαμε τρία συνολικά πραξικοπήματα και τα χαρακτηριστικά της εποχής βεβαίως από το '60 μέχρι το '80 ήταν δυο, τα οποία επηρεάζουν εκείνο που λέμε κεμαλική ελίτ και, ακόμα μέχρι σήμερα, υπάρχει αντιπαράθεση. Το πρώτο είναι ότι ολοκληρώνεται η οργάνωση της εργατικής τάξης στην Τουρκία, υπάρχει μια σαφέστατη ενίσχυση στον τομέα της διανοήσης, των πανεπιστημίων και των συνδικάτων. Είναι η εποχή για παράδειγμα που το Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας είναι στην παρανομία, εμφανίζεται το Εργατικό Κόμμα Τουρκίας και καταφέρνει να μπει για πρώτη φορά στην εθνοσυνέλευση με 15 έδρες. Αλλά υπάρχει ακριβώς, και στην κοσμοαντίληψη του κεμαλισμού πλέον ενισχύεται, και η ανάγκη άμυνας σε τούτη τη σταδιακή άνοδο της αριστεράς. Θα θυμάστε ίσως κάποιους τους πολιτικούς πρωταγωνιστές της εποχής, τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, λίγο μετά τον Τουργκούτ Οζάλ, την ίδια περίοδο τον Νετσεμτίν Ερμπακάν που εκφράζει το ισλαμικό κίνημα, υπάρχει και η προσωπικότητα του Αλπαρσλάν Τούρκες από την ακροδεξιά. Τούτοι όλοι οι πρωταγωνιστές, στην προσπάθειά τους να περιορίσουν την αναδυόμενη οργανωμένη αστική τάξη ξεκινούν νέες επεξεργασίες οι οποίες καταλήγουν σε μια αναθεώρηση κάποιων πτυχών του κεμαλισμού, ιδιαίτερα στο επίπεδο του εθνικισμού, και προκύπτει εκείνο που λέμε μέχρι σήμερα η **εθνικιστική – συντηρητική σχολή** σκέψης. Ουσιαστικά είναι οι πάρα πολλές πτυχές της τουρκικής δεξιάς που επεξεργάζονται ποια θα είναι στο θεωρητικό επίπεδο η θέση της θρησκείας σε σχέση με την εθνική ταυτότητα. Η πιο κοσμική εθνικιστική σχολή θεωρεί ότι η θρησκεία δεν έχει καμιά σχέση στην εθνική ταυτότητα, η πιο συντηρητική εθνικιστική σχολή σκέψης χωρίζεται σε δυο μεγάλα στρατόπεδα, ένα από τα οποία είναι και ο Ερτογάν σήμερα. Τα δυο μεγάλα στρατόπεδα είναι τα εξής: Η δεξιά η οποία θεωρεί ότι, μάλιστα, η θρησκεία είναι πάρα πολύ σημαντικός παράγοντας και θα πρέπει να γίνει αποδεκτός ως δομικό μέρος της εθνικής ταυτότητας του Τούρκου και υπάρχει και η άλλη άποψη, που σήμερα την εκφράζει ο Ερτογάν ή ο ισλαμισμός της Τουρκίας, που λέει ότι η θρησκεία δεν είναι ο μόνος σημαντικός παράγοντας, είναι όμως **ο σημαντικός παράγοντας μέσα από τον οποίο καθορίζεται η εθνική ταυτότητα.**

Τούτη η συζήτηση περί συντηρητικού εθνικισμού και κατά πόσο μπορεί να συμβιώσει με τον Κεμαλισμό έχει ένα τέλος, έχει μια κορύφωση, η οποία κορύφωση είναι με το πραξικόπημα του 1980 στην Τουρκία, το οποίο θεωρείται μέχρι σήμερα - και είναι σε ότι αφορά στα κοινωνικά αποτελέσματα - το πιο βίαιο πραξικόπημα. Ουσιαστικά οδήγησε στη φυσική και την πολιτική εξόντωση της τουρκικής Αριστεράς και η κρατική ιδεολογία, δηλαδή η ίδια η κεμαλική ελίτ, έρχεται και κάνει μια μεγάλη ας πούμε υποχώρηση, κάνει ένα βήμα προς τα πίσω, υιοθετώντας πλήρως το ότι η ισλαμική θρησκεία θα πρέπει να εκφράζεται στις δομές του κράτους διότι μπορεί να αποτελέσει ένα όργανο κοινωνικής υπακοής, αναπαραγωγής της κοινωνικής ιεραρχίας, πειθάρχησης εν πάσει περιπτώσει της προηγούμενης οργανωμένης εργατικής τάξης, διότι θα πρέπει να περάσει το νέο κοινωνικό-οικονομικό πρόγραμμα της εποχής.

Εκτός από αυτό όμως, η τουρκο-ισλαμική σύνθεση, έτσι όπως ονομάζεται η ιδεολογία της εποχής, δηλαδή ο συμβιβασμός πλέον του ότι η ισλαμική θρησκεία όντως αποτελεί δομικό μέρος της εθνικής ταυτότητας της Τουρκίας, συνοδεύεται και από πάρα πολλά άλλα πράγματα. Δεν έχουμε ώρα να τα επεξεργαστούμε, όμως μπορούμε να φανταστούμε ότι η ρίζα ουσιαστικά του προεδρικού συστήματος που υπάρχει σήμερα στην Τουρκία - όπως γνωρίζετε όλοι έγινε μια μεγάλη μάχη για να περάσει η Τουρκία από τον κοινοβουλευτικό ή τον ιδιότυπο κοινοβουλευτισμό στο σημερινό προεδρικό σύστημα - μπορούμε να την βρούμε στο σύνταγμα του 1982, όταν υιοθετείται μέσω και της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης μια άποψη ότι η εκτελεστική εξουσία του κράτους είναι εκείνη που μπορεί να σταθεροποιεί το πολιτικό περιβάλλον, να σταθεροποιεί το κράτος και να μπορεί το κράτος να είναι πιο αποτελεσματικό σε ότι αφορά την αναπαραγωγή της κοινωνικής ιεραρχίας.

Από τον Μουσταφά Κεμάλ στον Ερντογάν...

- Συνέχειες και ρήξεις
- Η σημασία του κράτους: Η έννοια **Beka** και η αυτοκρατορική κληρονομιά.
- Εκ των άνω μετασχηματισμός ... από την ανάπτυξη!
 1. Ποιο είναι το έθνος;
 2. Ποιοι δεν είναι το έθνος;
 3. Η ισλαμική νομιμοποίηση του κορπορατισμού.

Σήμερα ποια ζητήματα μένουν ανοιχτά μέσα από αυτή όλη τη διαμάχη εντός του κεμαλισμού και τις συγκυρίες μέσα από τις οποίες συμμαχεί με όλα σχεδόν τα τμήματα της τουρκικής δεξιάς;

Έχουμε κάποιες γκρίζες ζώνες μέχρι σήμερα. Το πρώτο ζήτημα μέσα από τον κεμαλισμό το οποίο ο ίδιος ο Ερντογάν φαίνεται να μην απορρίπτει, καθόλου μάλιστα, είναι ακριβώς η έννοια της ισχυροποίησης του κράτους και η έννοια του ότι η κοινωνία θα πρέπει να μετασχηματιστεί από πάνω προς τα κάτω και όχι από κάτω προς τα πάνω. Αλλά αυτή τη φορά έχουμε βεβαίως την αντιστροφή των ιδεολογικών όρων. Δηλαδή εκείνο που παίρνει ο ίδιος ο Ερντογάν από την ισχυρή κρατική κληρονομιά του τουρκικού έθνους δεν είναι η προϊσλαμική ιστορία του τουρκικού έθνους, αλλά είναι ακριβώς η απόδειξη της μεγαλοσύνης του κράτους από την

οθωμανική εποχή. Εκείνο δηλαδή που εργαλειοποιεί σήμερα για να δώσει τη σημασία που θέλει στο ότι το κράτος πρέπει να είναι ο αρχηγός και ο φορέας του εκσυγχρονισμού είναι ακριβώς το ότι το κράτος είναι τέτοιο διότι έχει μια αυτοκρατορική κληρονομιά, την οποία θα πρέπει να αναπαράξει σήμερα. Επίσης είναι το ζήτημα της επιβίωσης του κράτους: Η κοινωνία πρέπει να συστρατευτεί στο ζήτημα της επιβίωσης του κράτους. Όμως η επιβίωση του κράτους σήμερα με τον Ερτογάν έχει και ένα άλλο περιεχόμενο, χρησιμοποιείται η λέξη Beke η οποία στα τουρκικά προέρχεται από την λέξη που σημαίνει στα ελληνικά είτε κληρονομιά είτε απομεινάρι. Δηλαδή ο Ερτογάν, μέσα από την ανάγκη για ιδεολογική ισχυροποίηση του κράτους, θέτει και το εξής ζήτημα: «προσέξτε, πρέπει να προστατεύσουμε εκείνο που μας έμεινε». Δηλαδή, εκείνη όλη η ιστορία της προσφυγοποίησης, του εκτοπισμού, της εδαφικής συρρίκνωσης που ουσιαστικά κατήργησε την Οθωμανική αυτοκρατορία, είναι εκείνο το πράγμα που σήμερα θα πρέπει να προστατευτεί.

Βεβαίως επί Ερτογάν έχουμε και κάποιες ρήξεις με τον κεμαλισμό έστω και αν υπάρχουν τα εργαλεία τα οποία συνεχίζουν, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της συλλογικής ταυτότητας, το ζήτημα του ότι το έθνος είναι το σουνιτικό συντηρητικό μουσουλμανικό έθνος και το ότι όλοι όσοι παίρνουν απόσταση από αυτό το πράγμα ουσιαστικά βρίσκονται εκτός έθνους, έχουν πρόβλημα και στα ατομικά και στα ανθρώπινα και στα πολιτικά δικαιώματα.

Υπάρχει επίσης και ένα στοιχείο συνέχειας σε ότι αφορά την έννοια του κορπορατισμού. Η έννοια του κορπορατισμού στην Τουρκία επανέρχεται με τον Ερτογάν, πάλι έχουμε κάποιες ιδεολογικές πτυχές από την ανάποδη. Ούτε ο ισλαμισμός στην Τουρκία θεωρεί ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις. Θεωρεί ότι υπάρχουν κοινωνικές διαφοροποιήσεις, διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και στρώματα. Όμως αυτές οι διαφοροποιήσεις σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να οδηγούν σε κοινωνική και ταξική αντιπαράθεση. Υπάρχει συνεπώς άρνηση της ύπαρξης κοινωνικών τάξεων και άρνηση της ύπαρξης ταξικών αντιπαραθέσεων. Ένα επίσης πάρα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι, βεβαίως σήμερα υπάρχει η τουρκική αστική τάξη με τις διαφορετικές της μερίδες, αλλά ο Ερτογάν τα τελευταία 20 χρόνια στρέφεται σε συγκεκριμένες μερίδες αυτής της εθνικής αστικής τάξης, ως την ονομάσουμε έτσι. Η μάχη σήμερα για παράδειγμα για τα επιτόκια επικεντρώνεται στο αν πρέπει να μειωθούν ή να αυξηθούν. Αυτή η αντιπαράθεση διεξάγεται ακριβώς γιατί έχει πίσω της πάρα πολύ σημαντικούς οικονομικούς πρωταγωνιστές από τα διαφορετικά μέρη του επιχειρηματικού κόσμου της Τουρκίας. Η μεγάλη ίσως διαφοροποίηση στο ζήτημα του κορπορατισμού είναι η εξής: δεν υπάρχει επί Ερτογάν μια συνολική επίθεση ενάντια γενικά στην ιδέα του συνδικαλισμού, αντίθετα υπάρχει μια πάρα πολύ συνεπής πολιτική μετασχηματισμού της έννοιας του συνδικαλισμού.

Ο συνδικαλισμός θα πρέπει να γίνεται μόνο εάν και εφόσον αναπαράγει το κοινωνικό όραμα της εξουσίας. Υπάρχει, για παράδειγμα, συγκεκριμένη συνδικαλιστική οργάνωση, ισλαμική, η οποία αναλαμβάνει να λειτουργεί περίπου ως η φωνή, ως το πολιτικό πρόγραμμα αν θέλετε, ως η προέκταση του κράτους, εντός μια συγκεκριμένης μερίδας της οργανωμένης εργατικής τάξης στην Τουρκία. Για να είμαστε όμως και πιο συνεπείς με την περιγραφή μας θα πρέπει να πούμε ότι όντως και η κυβέρνηση του Ερτογάν ακολούθησε κλασικές πολιτικές περιορισμού της οργανωμένης εργατικής τάξης. Σήμερα η συνδικαλιστική πυκνότητα στην Τουρκία είναι περίπου

11%, το οποίο θεωρείται αρκετά χαμηλό ποσοστό. Στις αρχές της διακυβέρνησης του Ερτογάν ήταν ακόμα πιο χαμηλό, ήταν 5%-6%. Είναι και αυτό ένα δείγμα, διότι επιλέγει μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα ποιοι πρέπει να είναι οι ευνοούμενοι και οι πυρήνες ιδεολογικής αναπαραγωγής του οράματος της κυβέρνησης εντός των εργατικών στρωμάτων του πληθυσμού.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.